

GLOBAL SUSTAINABILITY AND DEVELOPMENT CONGRESS

OCTOBER 15-16, 2025 / KAYSERİ, TÜRKİYE

FULL TEXT BOOK

EDITORS

Prof. Dr. Oktay ÖZKAN
Assoc. Prof. Dr. Şükrü Taner AZGIN

ISBN: 979-8-89695-250-3

GLOBAL SUSTAINABILITY AND DEVELOPMENT CONGRESS

OCTOBER 15-16, 2025 / KAYSERİ, TÜRKİYE

FULL TEXT BOOK

EDITORS

Prof. Dr. Oktay ÖZKAN
Assoc. Prof. Dr. Şükrü Taner AZGIN

Copyright © Liberty

Date: **18.11.2025**

Liberty Publishing House
Water Street Corridor New York, NY 10038
www.libertyacademicbooks.com
+1 (314) 597-0372

ALL RIGHTS RESERVED NO PART OF THIS BOOK MAY BE REPRODUCED IN ANY FORM, BY PHOTOCOPYING OR BY ANY ELECTRONIC OR MECHANICAL MEANS, INCLUDING INFORMATION STORAGE OR RETRIEVAL SYSTEMS, WITHOUT PERMISSION IN WRITING FROM BOTH THE COPYRIGHT OWNER AND THE PUBLISHER OF THIS BOOK.

© Liberty Academic Publishers 2025

The digital PDF version of this title is available Open Access and distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits adaptation, alteration, reproduction and distribution for noncommercial use, without further permission provided the original work is attributed. The derivative works do not need to be licensed on the same terms.

adopted by Mariam Rasulan

ISBN: **979-8-89695-250-3**

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

INTERNATIONAL GLOBAL SUSTAINABILITY AND DEVELOPMENT CONGRESS

DATE and PLACE

October 15-16, 2025 / Erciyes University, Kayseri, Türkiye

PARTICIPATION

Invited & Oral & Poster

ORGANIZATION

Sustainability Coordinatorship, Erciyes University
IKSAD-Institute of Economic Development and Social Research, Türkiye

PARTICIPANTS COUNTRY

Albania, Algeria, Argentina, Australia, Azerbaijan, Bangladesh, Bulgaria, China, Czechia, Egypt, Georgia, Hong Kong, Hungary, India, Indonesia, Iran, Kazakhstan, Kosovo, Lithuania, Malaysia, Morocco, Niger, Nigeria, Oman, Pakistan, Portugal, Romania, Russia, Saudi Arabia, Tunisia, Türkiye, TRNC, UAE, UK, Ukraine, USA, Vietnam

Number Of Accepted Papers-**274**

Number Of Rejected Papers-**47**

The number of abstracts from foreign countries-**141**

The number of abstracts from Türkiye-**133**

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

Prof. Dr. Fatih ALTUN
Rector of Erciyes University
HONORARY HEAD OF CONGRESS

Prof. Dr. Oktay ÖZKAN
Vice Rector of Erciyes University
HEAD OF SCIENTIFIC BOARD

Assoc. Prof. Dr. Şükrü Taner AZGIN
Sustainability Coordinator of Erciyes University
HEAD OF ORGANIZING BOARD

***

ORGANISING COMMITTEE MEMBERS

Prof. Dr. Afşın Alper CERİT - Erciyes University
Assoc. Prof. Dr. Esra KIZILAY - Erciyes University
Assoc. Prof. Dr. Meltem ŞAHİN HASSAN - Erciyes University
Assist. Prof. Dr. Selman SEVİNDİK - Erciyes University
Assist. Prof. Dr. Saltuk Buğra SELÇUKLU - Erciyes University
Assist. Prof. Dr. İhsan Serkan VAROL - Erciyes University
Assist. Prof. Dr. İbrahim UYANIK - Erciyes University
Assist. Prof. Dr. Dilşad ÖZTÜRK - Erciyes University
Lect. Dr. Onur TOPRAK - Erciyes University
Lect. Berna AKIN - Erciyes University
Res. Assist. Dr. Merve ÇAPAŞ - Erciyes University
Res. Assist. Dr. Gözde KESELLİOĞLU - Erciyes University
Res. Assist. Mehmet Emin AYKURT - Erciyes University
Res. Assist. Meltem ULU - Erciyes University
Melike YAZMAN - Erciyes University

SCIENTIFIC BOARD MEMBERS

- Prof. Dr. Ahmet Alper ÖNER - Erciyes University, Türkiye
Prof. Dr. C. VIJAI - Vel Tech University, India
Prof. Dr. Celal ÖZTÜRK - Erciyes University, Türkiye
Prof. Dr. Demet ÜNALAN - Erciyes University, Türkiye
Prof. Dr. Ece Ümmü DEVECİ - Niğde Ömer Halisdemir University, Türkiye
Prof. Dr. Esra YÜKSEL AÇI - Marmara University, Türkiye
Prof. Dr. Gamze GENÇ - Erciyes University, Türkiye
Prof. Dr. Gaye TEKGÖZ - Middle East Technical University, Türkiye
Prof. Dr. Gökmen ZARARSIZ - Erciyes University, Türkiye
Prof. Dr. Halil TEKİNER - Erciyes University, Türkiye
Prof. Dr. Karrar Abdulalah ALKHALDY - University of Kufa, Iraq
Prof. Dr. Muralidhar MANAPURAM - Northeastern Regional Institute of Science and Technology, India
Prof. Dr. Mustafa Serdar ÖNSEZ - Erciyes University, Türkiye
Prof. Dr. Roguai SABRINA - University of Abbés Laghrour, Khenchela, Algeria
Prof. Dr. Sevgi DEMİREL - Niğde Ömer Halisdemir University, Türkiye
Prof. Dr. Yasmina Kerboua Ziari - University of Sciences and Technology Houari Boumediene, Algeria
Prof. Dr. Zülal KESMEN - Erciyes University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmed SHAWKY - Central Metallurgical R & D Institute, Egypt
Assoc. Prof. Dr. Börte KÖZE MUTLU - Istanbul Technical University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Burcu SALGIN - Erciyes University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Emrah TIRAŞ - Erciyes University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Hamdi MIHÇİOKUR - Erciyes University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Meltem ŞAHİN HASSAN - Erciyes University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. NEHA - Swami Vivekanand Subharti University, India
Assoc. Prof. Dr. Orhan KEKİLKÇİOĞLU - Erciyes University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Özhan ŞİMŞEK - Erciyes University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Savaş BAYRAM - Erciyes University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Swarupa Rani GURRAM - Vikas College of Pharmaceutical Sciences, India
Assoc. Prof. Dr. Ümit Haluk ATASEVER - Erciyes University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Amritha LJ - Sri Ramachandra Institute of Higher Education and Research (SRIHER), India
Assist. Prof. Dr. Demet Hayriye ÖZALTUN - Kırşehir Ahi Evran University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Fulya SINACI ÖZFINDIK - Erciyes University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Hüseyin İLTER - Kırşehir Ahi Evran University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Pawan KUMAR - SRM University, India
Assist. Prof. Dr. Selman SEVİNDİK - Erciyes University, Türkiye
Lect. Dr. Ramona BIRAU - Constantin Brancusi University of Targu Jiu, Romania
Dr. Aderinsola E. KAYODE - Durban University of Technology, South Africa & Trinity University, Nigeria
Dr. Fatma ŞENER FİDAN - Abdullah Gül University, Türkiye
Dr. Kamaljit SINGH - SRM University, India
Dr. Sándor FÖLDVÁRI - Debrecen University, Hungary
Dr. Tarik TOUISS - Mohammed Premier University, Morocco

Author	Author	Page No
Veysel KARAGÖL Ayşegül ŞAHİN	FROM SUSTAINABILITY RISKS TO FOOD PRICE SHOCKS: THE ROLE OF ESG-BASED SUSTAINABILITY UNCERTAINTY	1
Öznur Begüm GÖKÇEK Arife Gözde AKAN Sevgi DEMİREL	INTEGRATED SUSTAINABILITY STRATEGIES IN INDUSTRY	2
Seçil YILDIZ	THE IMPACT OF CBAM ON GLOBAL GREEN TRANSITION: A SUSTAINABILITY ANALYSIS OF THE AGRICULTURAL SECTOR THROUGH THE GTAP-E MODEL	16
Sadettin PAKSOY	THE EFFECTS OF THE CLIMATE BULLWHIP ON THE AGRICULTURAL SECTOR	30
Elif ÖZKOÇ	RESILIENCE, EU ENLARGEMENT PROCESS AND UKRAINE: THE EFFECT OF GEOPOLITICAL SHIFT IN EU EXTERNAL POLICY	36
Betül İÇELLİOĞLU Şaban UZAY	THE ROLE OF INTERNAL AUDIT IN SUSTAINABILITY REPORTING AND ASSURANCE AUDITING	42
İbrahim UYANIK Alper SOLMAZ	SUSTAINABLE WASTEWATER FILTRATION: GRAVITY-DRIVEN DYNAMIC MEMBRANE FOR THE EFFLUENTS OF WASTEWATER TREATMENT PLANTS	52
Mehmet Can ŞENEL Nesrin KAYATAŞ DEMİR	ALBEDO EFFECT OF DIFFERENT GROUND CONDITIONS AND PERFORMANCE ANALYSIS IN PHOTOVOLTAIC SYSTEMS	57
Serap BOLAYIR Nevzat BALIKÇIOĞLU	LIFE BELOW WATER GOAL and the CONCEPT of BLUE ECONOMY	67
Öznur Begüm GÖKÇEK Arife Gözde AKAN Sevgi DEMİREL	CARBON FOOTPRINT MANAGEMENT IN CLIMATE CHANGE ADAPTATION STRATEGIES	72
Berra Nur TUNÇ Selver GÜNGÖR Erkan BEŞDOK Ümit Haluk ATAŞEVER	ERCNET: A NEW SHALLOW NETWORK FOR WATER BODY SEGMENTATION FROM SATELLITE IMAGERY	80
Esmâ KARAKOYUN YAŞAR Z. Özlem PARLAK BİÇER	THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN BIBLIOMETRIC META-ANALYSIS IN THE FIELD OF SUSTAINABLE CONSTRUCTION MANAGEMENT: QWEN3- MAX	88
Çağlar TABAK Nehir YILDIRIM Zehra Bahar ÇİÇEK	RISK MAPPING, TECHNOLOGY, AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN WILDFIRE MANAGEMENT: CASES FROM TÜRKİYE AND THE WORLD	99
Fikriye Ceren BOSTANCI Selçuk KOÇ	AN ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE IMPACT OF RENEWABLE ENERGY USE AND ENVIRONMENTAL TECHNOLOGY DEVELOPMENT ON CO2 EMISSIONS	118
Selçuk KOÇ Fikriye Ceren BOSTANCI	ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CO ₂ EMISSIONS AND HUMAN DEVELOPMENT USING NON-LINEAR METHODS	128
Ece BOZ Mazlum AR	THE IMPACT OF VERTICAL URBANIZATION ON SOCIO-SPATIAL LIFE IN TURKEY	136
Çağlar TABAK Zehra Bahar ÇİÇEK Nehir YILDIRIM	THE EFFECTS OF INTERNAL MIGRATION DYNAMICS ON URBANIZATION AND SOCIO- ECONOMIC DEVELOPMENT IN TURKEY	146
Elif ÜZEL Seda ÇOLAK	A BIBLIOMETRIC STUDY ON GREEN AIRPORT PRACTICES WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABILITY	167
Nurcan VARİYENLİ Mustafa METİN	A SYSTEMATIC ANALYSIS OF PERMACULTURE AND SUSTAINABLE AGRICULTURE PRACTICES	175
Nurcan VARİYENLİ Mustafa METİN	CONTENT ANALYSIS OF ATTITUDE AND AWARENESS STUDIES TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT	186

Berkan KAHVECİOĞLU Semra ARSLAN SELÇUK	"BARRIER-FREE CAMPUS" APPROACH FOR SUSTAINABLE AND ACCESSIBLE UNIVERSITY CAMPUSES: THE CASE OF ERCİYES UNIVERSITY	194
Meltem ULU Sevde GÜNER	ENHANCING SUSTAINABILITY AWARENESS THROUGH GAMIFICATION ON THE ERCİYES UNIVERSITY CAMPUS: A CONCEPTUAL APPROACH BASED ON UI GREENMETRIC CRITERIA	204
Tülin FİLİK Demet ÜNALAN	FACTORS AFFECTING THE DISASTER RISK PERCEPTION OF THE DENTISTRY PRACTICE AND RESEARCH CENTER EMPLOYEES	213
Fatih TORUNOĞLU Mert Can YALÇIN Hamdi YAPICI Fatma OĞUZ	USABILITY OF WASTE IN CERAMIC SANITARYWARE PROCESSES	221
Fatih TAT Fatih TORUNOĞLU Mehmet GÖKALP	INVESTIGATION OF THE USABILITY OF CERAMIC WASTES AS ALTERNATIVE RAW MATERIALS IN SSG PRODUCTION: CHARACTERIZATION TECHNIQUES	234
Hatice BERAT ORHAN Nadide Şevil TÜLÜCE	THE IMPACT OF FAST FASHION ON ECOLOGICAL BALANCE AND HEALTH	242
Ayşe Nur DAYDAŞ BAŞKAN Ahmet Semih KIŞLA	THE CARBON FOOTPRINT ASSESSMENT OF ROLLING MILL ROLLS MANUFACTURED BY CASTING METHOD	255
Ağustos GERÇE	REFLECTION OF ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY-THEMED ADVERTISEMENTS ON CONSUMER DECISION-MAKING PROCESSES	261
Mehmet Kaan ÖNEM	NATO'S ENVIRONMENTAL SECURITY APPROACH	268
Çiğdem TUĞAÇ	AN ASSESSMENT OF THE CONTRIBUTIONS OF SMART CITY APPLICATIONS TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS	275
Tuna BATUHAN	SUSTAINABILITY REPORTING IN UNIVERSITIES: A GOVERNANCE-ORIENTED EVALUATION	291
Tuna BATUHAN	WHAT SHOULD SUSTAINABILITY MEAN FOR UNIVERSITIES? RETHINKING BEYOND GLOBAL INDICATORS	298
Pınar KARAMAN YALÇIN	SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND FOOD SOVEREIGNTY: A COMMON ROADMAP AGAINST CLIMATE CHANGE	305
Cemre Edip YALÇIN	THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: A COMPLEMENTARY RELATIONSHIP BETWEEN LAW AND POLICY	313
Şükrü ÇİFTÇİ	ECOLOGICAL CITIZENSHIP BEYOND LIBERAL AND REPUBLICAN MODELS	324
Huriye Simten SÜTÜNÇ	AI AND SMART TECHNOLOGIES FOR SUSTAINABLE CAMPUS TRANSFORMATION: A ROADMAP FOR SIIRT UNIVERSITY	333
Tuğba HAŞAL Nilüfer TAŞ Murat TAŞ	THE IMPACTS OF GLOBAL CLIMATE CHANGE ON WATER RESOURCES AND INNOVATIVE WATER MANAGEMENT SOLUTIONS IN BUILDINGS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: APPLICATION EXAMPLES FROM TURKEY AND AROUND THE WORLD	342
Merve TUNA KAYILI	THE IMPACT OF THE EU'S DIGITAL PRODUCT PASSPORT ON CONSTRUCTION MATERIALS: TRANSPARENCY, TRACEABILITY, AND COMPETITIVE ADVANTAGES	355
Merve TUNA KAYILI	POLICY APPROACHES IN CITIES AND THE CONSTRUCTION SECTOR WITHIN THE FRAMEWORK OF CIRCULARITY INDICATORS: LESSONS FROM THE EU FOR TURKEY	360

Chukwuemeka G. Eme	KNOWLEDGE MANAGEMENT AND ITS IMPORTANCE IN NIGERIA'S PUBLIC AND PRIVATE BUSINESS ENTERPRISES	365
Chukwuemeka G. Eme	GLOBALIZATION OF ECONOMIES AND THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THREE SELECTED EURO-DOLLAR COUNTRIES	376
Sani Abdullahi Sule	THE ROLE OF AI IN SHAPING DECENTRALIZED FINANCIAL PRODUCTS: IMPLICATIONS FOR GLOBAL ECONOMIC INEQUALITY	394
Nguyen Thi Huynh Phuong Nguyen Thi Be Ba Ly My Tien Le Thi To Quyen Nguyen Thi Hong Ngan	DRIVERS OF ECOTOURISM DEVELOPMENT IN TAY NINH PROVINCE, VIETNAM	403
Oyewole Oluwaseun	INTEGRATING SUSTAINABILITY INTO ECONOMICS EDUCATION: PREPARING LEARNERS FOR INCLUSIVE GROWTH AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT	414
Le Tran Thanh LIEM Bui Thi Bich LIEN Pham Ngoc NHAN Nguyen Thi Kim PHUOC	TRENDS IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT EDUCATION IN ASIAN UNIVERSITIES: A COMPARATIVE PERSPECTIVE AND RECOMMENDATIONS FOR VIETNAM	418
Yusthina Hardiyati Ndolu	SUSTAINABLE EDUCATION AS A TRANSFORMATIVE PLATFORM: BUILDING AWARENESS AND CAPABILITIES FOR A SUSTAINABLE WORLD	429
Suna MUĞAN ERTUĞRAL Metin TOPRAK Reza BEHJATI İhsan KURAN	ENVIRONMENTAL IMPACTS OF SUMMER POPULATION AND TOURISM ON THE MARMARA SEA: A DEMATEL ANALYSIS	435
Suna MUĞAN ERTUĞRAL Metin TOPRAK Reza BEHJATI İhsan KURAN	AGGLOMERATION PARTNERSHIPS IN STRENGTHENING SUSTAINABLE LOCAL ECONOMIES: THE CASE OF ARDAHAN PROVINCE	451
Semin TOPALOĞLU PAKSOY Emine Kokaçya DUVAN	SUSTAINABLE AGRICULTURAL POLICIES AND FOOD SECURITY: TÜRKİYE'S HARMONIZATION PROCESS WITH THE EU GREEN DEAL	465
Melike DEMİRCİ DOĞAN Cansu BOZKURT Mahmut FIRAT	ASSESSMENT OF ALTERNATIVE WATER RESOURCES IN MALATYA PROVINCE USING THE ENTROPY-BASED VIKOR APPROACH	481
Furkan GÜNGÖR Cansu BOZKURT Mahmut FIRAT	EVALUATION OF WATER CONSUMPTION ANALYSIS AND MONITORING INDEX FOR SUSTAINABLE WATER MANAGEMENT IN SCHOOLS WITH FUCOM WEIGHTING METHOD	497
Ömer Faruk KURANLI Aygül Zara KEBİR Mücteba UYSAL	OPTIMIZING ACTIVATOR RATIO THROUGH FRESH STATE, BUILDABILITY AND STRENGTH TESTS IN GEOPOLYMER MIXTURES FOR 3D PRINTING	507
Afaq AHMAD M. Mohammed Sabir HUSSAIN Naga Venkata RAMAKRIHNA G Alex SAVARIYAR Karimulla Syed MOHAMMAD Rajeev RAJENDRAN	ROBOTICS AND EMERGING INNOVATIONS FOR SUSTAINABILITY	514
Afaq AHMAD Mohammad Sultan Ahmad ANSARI Umar AHMED Basant KUMAR Nassor Suleiman Nasser AL JAHWARI	REDESIGNING ECONOMIC GROWTH MODEL: THE CIRCULAR ECONOMY GROWTH MODEL – A FRAMEWORK TO COPE WITH CHALLENGES IN MEETING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS (SDGs)	520

Reena ABRAHAM		
Sándor FÖLDVÁRI	GAS UNDER THE BLACK SEA IN UKRAINIAN MARITIME TERRITORIES AND ITS SIGNIFICANCE IN THE ASPECT OF TÜRKİYE'S ROLE IN PEACEBUILDING	525
Selviqe Lajqi Soreja Adzajlic Kushtrim Agaj	GREEN TRAVEL – SUSTAINABLE TRANSPORT IN TOURISM	539
Udoeye, Charles Ekene	SUSTAINABLE ODOUR CONTROL MEASURES AMONG POULTRY FARMERS IN ENUGU EAST SENATORIAL ZONE, ENUGU STATE, NIGERIA	547
Bashir, M.B Mukhtar, Y. Garba M.S Lukman, A Isah, S.	AGRICULTURAL EXTENSION AND SUSTAINABLE LAND MANAGEMENT: A REVIEW OF CONSERVATION PRACTICES AMONG SMALLHOLDER MAIZE FARMERS IN NIGERIA	552
Ahmed Attahiru	SUSTAINABLE FOOD SYSTEMS AND NUTRITION SECURITY	558
Ahmed Attahiru Abubakar Umar Birnin-Yauri	CLIMATE CHANGE MITIGATION AND ADAPTATION STRATEGIES	564
Mir-Hassan MOOSAVY	PRACTICAL PATHWAYS TO SUSTAINABILITY IN THE FOOD INDUSTRY: WASTE VALORIZATION, SMART TECHNOLOGIES, AND NOVEL PROTEIN SOURCES	569
Deniz ÖZYAKIŞIR	THE RELATIONSHIP BETWEEN MIGRATION AND REGIONAL DEVELOPMENT: A THEORETICAL ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS	576
Demet Ülkü GÜLPINAR SEKBAN Makbulenur ONUR	KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY WITHIN THE FRAMEWORK OF SUSTAINABLE GREEN CAMPUSES	583
Demet Ülkü GÜLPINAR SEKBAN Makbulenur ONUR	DESIGNING CHILDREN'S PLAYGROUND WITH SUSTAINABLE MATERIALS	590
Ali EFE Ayşe ÖZTÜRK PULATOĞLU	WOODY FLORA OF KASTAMONU UNIVERSITY: INSIGHTS FOR SUSTAINABLE AND CLIMATE-RESPONSIVE GREEN SPACES	597
Aybüke Özge BOZ DEMİR İdil DAL	THE RELATIONSHIP BETWEEN ACCESSIBILITY TO URBAN GREEN SPACES AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: THE CASE OF BARTIN CITY CENTER	604
Gamze PEKBEY	WASTE MANAGEMENT AND BIOECONOMY: THE EXAMPLE OF THE BLACK SOLDIER FLY (HERMETIA ILLUCENS L.)	613
Gamze PEKBEY	DIPTERA (INSECTA) RESEARCH AND ITS CONTRIBUTIONS TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS	632
İlknur ESKİMEZ Mehmet POLAT Kerem MERTOĞLU	BIOCHEMICAL CHANGES IN FRUITS DURING THE DEVELOPMENTAL PERIOD	645
İlknur ESKİMEZ Kerem MERTOĞLU Mehmet POLAT	MECHANISMS OF COLOR CHANGE IN FRUITS	654
Lamyae Nachif Nada MOUFDI	ENTREPRENEURIAL RESILIENCE AND GLOBAL MARKET EXPANSION: MANAGERIAL STRATEGIES FOR INTERNATIONAL GROWTH	667
Shiv Kumar	ECONOMIC IMPACT OF MAJOR SPORTING EVENTS ON HOST CITIES: EVIDENCE FROM GLOBAL CASE STUDIES (2000–2024)	680
Ebenezer Akinniyi AKINYEMI Dolapo Peace ABIOLA Abdulwasiiu Adeniyi ADEWOLE	THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON ECONOMIC DEVELOPMENT IN NIGERIA: 1995-2024.	683
Virág Zábó Andrea Lehoczki Mónika Fekete	THE IMPACT OF THE MIND DIET ON MORTALITY, CHRONIC DISEASES, AND MENTAL HEALTH:	697

	COMPREHENSIVE EVIDENCE FROM DIVERSE POPULATIONS	
Rovena ELMAZI Elton SPAHIU Anduela LILE Entela KUSHTA Surven METOLLI	ANALYSIS OF INCLUSION AND SUSTAINABILITY POLICIES IN SPORT FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN ALBANIA	703
Payam Tarighi Ali Akbary	REVOLUTIONIZING CONSTRUCTION: EMERGING MATERIALS AND THEIR ROLE IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT	714
Tolga ERKAN	IMPLEMENTING BIODIVERSITY IN URBAN PROJECTS	722
Tolga ERKAN	SPATIAL AND TEMPORAL PERSPECTIVES ON URBAN BIODIVERSITY	728
Elif YILMAZ Ebru ÖZGEN	THE NECESSITY OF PUBLIC RELATIONS IN THE SUSTAINABILITY COMMUNICATION PROCESS AND SOCIAL IMPACT ANALYSIS	736
Ebru ÖZGEN Özgenur Reyhan GÜLER	SUSTAINABILITY DISCOURSES FROM AN ECOFEMINIST PERSPECTIVE: A CRITICAL ANALYSIS OF COMMUNICATION STRATEGIES	741
Kadir ÇALIŞKAN	WEB-BASED SUSTAINABILITY COMMUNICATION OF REGIONAL DEVELOPMENT-ORIENTED UNIVERSITIES: A CONTENT ANALYSIS OF UI GREENMETRIC PARTICIPANTS FROM TÜRKİYE	753
Sakine SİNCER	SUSTAINABLE DIGITALIZATION IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS: OPPORTUNITIES, CHALLENGES AND POLICY DIRECTIONS	765
Ebru KILIÇ BAKIRHAN	WASTE-BASED BUILDING MATERIALS AND INDOOR AIR QUALITY: RISKS, POTENTIALS AND GAPS	771
Ebru KILIÇ BAKIRHAN	A SYSTEMATIC REVIEW ON INDOOR AIR QUALITY IN PASSIVE BUILDINGS	779
Bilgehan BAKIRHAN	COMMUNITY-CENTRED FIRE RISK MANAGEMENT APPROACH FROM A SOCIAL SUSTAINABILITY PERSPECTIVE	786
Merve SARIGÖK Nilay COŞGUN	AN ANALYSIS OF LEAN PRODUCTION PRINCIPLES IN THE HOUSING SECTOR: THE CASE OF TOKİ HOUSING	794
Pınar ÖZTÜRK DEMİRTAŞ Çınar NARTER	METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE USE OF BIOMATERIALS IN PRODUCT DESIGN FROM A SUSTAINABILITY PERSPECTIVE	805
Sushovan KHATUA Atabek MOVLYANOV	INTEGRATING RENEWABLE ENERGY WITH INTELLIGENT TRANSPORTATION SYSTEMS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: AN ENHANCED FRAMEWORK WITH STATISTICAL VALIDATION	814
Opeyemi A. Olusola Olusegun A. Olaiju Ephesus O. Fatunmbi	PERFORMANCE AND BENEFITS OF HYBRID SYSTEMS COMBINING SOLAR ENERGY WITH RENEWABLE AND CONVENTIONAL SOURCES	819
Amadi Oko Amadi ifeanyi Moses Iwueze Okwa Eyare Nola Ahmed Enesi Abdulrahman Idiong Ubong Asuquo Osita Ngozika Ann	SMART GRIDS WITH EDGE-AI FOR SUSTAINABLE ENERGY MANAGEMENT	836
Ali M. Eltamaly Amer Nasr A. Elghaffar	SMART METERING FOR ENHANCING ENERGY EFFICIENCY AND CONSUMER AWARENESS	842
Pedro Miguel Domingos Duarte de Oliveira	SOCIAL AND SOLIDARITY ECONOMY IN THE DIGITAL AGE: ECONOMIC COMPETITIVENESS AND KNOWLEDGE-BASED DEVELOPMENT	847
Iva SULAJ	GREEN FINANCE AND SUSTAINABLE INVESTMENT IN ALBANIA. OPPORTUNITIES FOR ECONOMIC GROWTH AND ENVIRONMENTAL IMPACT	851
Ibrahim WAGANI Diane Lydie HOUNKPE LAURENT	INVESTIGATING THE ENVIRONMENTAL IMPACT OF URANIUM ORE EXTRACTION IN NIGER	858

Mamta Chhabra Sharma Sandeep Kumar Sharma 2	SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: INITIATIVES TAKEN TO FIGHT ENVIRONMENTAL POLLUTION BY REDUCING CARBON FOOTPRINTS	865
Humayra Kabir Rubina Akter Masum billah	FROM DEBT CYCLES TO SUSTAINABLE LIVELIHOODS: A PARADIGM SHIFT MODEL OF MICRO-INDUSTRIES THROUGH WASTE UTILIZATION IN BANGLADESH	873
Frida Gjermeni	DESIGN OF IOT-ENABLED SMART CLASSROOMS FOR NEXT-GENERATION LEARNING ENVIRONMENTS	898
Rumeysa GEVHER TOKDEMİR Ömer AKKAYA	SUSTAINABLE DEVELOPMENT TO CIRCULAR ECONOMY: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF RESEARCH EVOLUTION, TRENDS AND FUTURE DIRECTIONS	902
Burhan KAYIRAN Abdullah AÇIK	MARITIME CONNECTIVITY AND ENVIRONMENTAL EFFICIENCY: AN ARDL ANALYSIS FOR TÜRKİYE	917
Sertan AVCI Belgin ÇAKMAK	A REVIEW OF WATER QUALITY MONITORING IN TURKEY HISTORICAL TRENDS, CURRENT PRACTICES, AND FUTURE PERSPECTIVES	925
Belgin ÇAKMAK Sertan AVCI	A NEW APPROACH TO INCREASE WATER EFFICIENCY IN AGRICULTURE	934
Gülçin DEMİREL BAYIK	SUSTAINABILITY IN HIGHER EDUCATION: CARBON FOOTPRINT REPORTING AND MANAGEMENT ON UNIVERSITY CAMPUSES	952
Suat ÇETİNER Şeyma KANARA	GREEN TRANSFORMATION IN WEARABLE TECHNOLOGIES: SUSTAINABLE SMART TEXTILES	958
Merve SİPAHİ	SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND CLIMATE POLICIES IN LOCAL GOVERNMENTS: A PARTICIPATORY APPROACH	962
Fatmira PRODANI	ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR SMARTER LOGISTICS IN ALBANIA: A QUALITATIVE EXPLORATION	972
Şükrü BEŞTAŞ Fatih BAYRAK Fevzi HANSU	BIBLIOMETRIC MAPPING OF ELECTRIC VEHICLE BATTERY THERMAL MANAGEMENT AND COOLING TECHNOLOGIES: TRENDS AND FUTURE DIRECTIONS	981
Idris Shamsuddeen	ECONOMIC FRONTIERS OF THE HERBAL-PRODUCTS MARKET: HEALTH, TRADE, AND SUSTAINABILITY	989
James Essien Akpan	EXCHANGE RATE VOLATILITY, THE BANE OF NIGERIA INDUSTRIAL PRODUCTIVITY	992
Maldynova Aizhana Mussabalina Dinara Nazgul AIDARGALIYEVA Nuraly Akniyet	ECONOMICS OF SUSTAINABLE RISK MANAGEMENT IN MINING COMPANIES IN KAZAKHSTAN	1001
Rindy Dwi LADISTA Maya Aulia SAPUTRI	FACTORS INFLUENCING CARBON EMISSION DISCLOSURE IN INDONESIAN SHARIA BANKS	1005
Le Tran Thanh LIEM Bui Thi Bích LIEN Pham Ngoc NHAN Nguyen Thi Kim PHUOC	ENERGY CONSUMPTION IN HOUSEHOLD AND AGRICULTURAL PRODUCTION OF RURAL HOUSEHOLDS IN SOUTHEAST ASIAN COUNTRIES	1013
Emel ÇOLAK	NEUROPROTECTIVE EFFECTS OF MESENCHYMAL STEM CELL-DERIVED EXOSOMES	1023

MARMARA DENİZİ KIYILARINDA YAZLIK NÜFUS VE TURİZMİN ÇEVRESEL ETKİLERİ: DEMATEL ANALİZİ

Suna MUĞAN ERTUĞRAL

Assoc. Prof. Dr., Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Economics, Istanbul-Türkiye, (Responsible Author), ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9872-3941>

Metin TOPRAK

Prof. Dr. Istanbul Sabahattin Zaim University, Faculty of Business and Management, Department of Economics, Istanbul-Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9217-6318>

Reza BEHJATI

Dr. Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Economics, Istanbul-Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5509-7650>

İhsan KURAN

Assoc. Prof. Dr., Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Şanlıurfa-Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7775-6226>

ÖZET

Marmara Denizi, Türkiye'nin iç denizi olmasının yanı sıra, Karadeniz ile Ege Denizi arasında geçiş alanı oluşturan stratejik bir konuma sahiptir. İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Tekirdağ gibi büyük metropol alanlarının yanı sıra, kıyı şeridi boyunca yoğunlaşan turizm faaliyetleri ve mevsimlik konut yerleşimleri, bölgenin demografik yapısını mevsimsel olarak önemli ölçüde değiştirmektedir. Özellikle yaz aylarında nüfusun birkaç kat artması, mevcut altyapı kapasitesi üzerinde ciddi bir baskı oluşturmakta ve atık su yönetiminde önemli sorunlara yol açmaktadır. Mevsimsel nüfus artışı, turizm yatırımları ve buna bağlı tüketim kalıplarıyla birlikte, Marmara Denizi ekosistemine binen kirlilik yükünü artırmakta; özellikle organik madde, azot ve fosfor girdilerinin yükselmesi, su kalitesinin bozulmasına ve ötrofikasyon riskinin artmasına neden olmaktadır. 2021 yılında yaşanan müsilaj krizi, bu kirlilik yüklerinin ekolojik sonuçlarının ne denli yıkıcı olabileceğini açık biçimde göstermiştir. Bu bağlamda, Marmara Denizi kıyılarında mevsimsel nüfus yoğunlaşması ve turizm faaliyetlerinin çevresel etkilerini anlamak, sürdürülebilir atık su yönetimi politikaları geliştirmek ve deniz ekosisteminin korunmasına yönelik önlemleri tartışmak kritik bir gereklilik haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, Marmara Denizi kıyılarında mevsimsel nüfus artışı ve turizm faaliyetlerinin atık su yönetimi ile su kalitesi üzerindeki etkilerini incelemek, mevcut sorunları bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmek ve sürdürülebilir çözüm önerileri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevsimsel Nüfus Artışı, Turizm Gelişimi, Atık Su Yönetimi, Su Kalitesi Bozulması, Deniz Ekosistemi Sürdürülebilirliği.

ENVIRONMENTAL IMPACTS OF SUMMER POPULATION AND TOURISM ON THE MARMARA SEA: A DEMATEL ANALYSIS

ABSTRACT

The Sea of Marmara, in addition to being Türkiye's inland sea, occupies a strategic position as a transitional zone between the Black Sea and the Aegean Sea. Alongside major metropolitan areas such as Istanbul, Bursa, Kocaeli, and Tekirdag, the concentration of tourism activities and seasonal housing settlements along the coastline significantly alters the region's demographic dynamics on a seasonal basis. In particular, the several-fold increase in population during the summer months places considerable pressure on existing infrastructure capacity and creates serious challenges for wastewater management. Seasonal population surges, coupled with tourism investments and related consumption patterns, increase the pollution load on the ecosystem of the Sea

of Marmara; in particular, elevated inputs of organic matter, nitrogen, and phosphorus contribute to water quality degradation and heighten the risk of eutrophication. The mucilage crisis of 2021 demonstrated the extent to which such pollution loads can have devastating ecological consequences. In this context, understanding the environmental impacts of seasonal population concentration and tourism activities along the coasts of the Sea of Marmara, developing sustainable wastewater management policies, and discussing measures for the protection of the marine ecosystem have become critical imperatives. The aim of this study is to examine the effects of seasonal population growth and tourism activities on wastewater management and water quality along the coasts of the Sea of Marmara, to evaluate the existing problems from a scientific perspective, and to propose sustainable solutions.

Keywords: Seasonal Population Growth, Tourism Development, Wastewater Management, Water Quality Degradation, Marine Ecosystem Sustainability.

Giriş

Marmara Denizi, Türkiye'nin iç sularının tek örneğini oluşturmakta olup, coğrafi konumu, ekolojik özellikleri ve ekonomik işlevleri bakımından ülke açısından stratejik bir öneme sahiptir. Karadeniz ile Ege Denizi arasında bir geçiş koridoru işlevi gören bu yarı kapalı deniz, çevresinde yoğun şekilde konumlanmış büyükşehirler ve kıyı yerleşimlerinden kaynaklanan insan faaliyetlerinin baskısı altındadır. Özellikle yaz aylarında artan mevsimsel nüfus hareketliliği ve turizm faaliyetlerinin yoğunlaşması, mevcut altyapı kapasitesinin sınırlarını zorlamakta; bu durum atıksu yönetimi ve su kalitesi bakımından çeşitli çevresel sorunlara yol açmaktadır. Artan organik madde, azot ve fosfor yükleri, ötrofikasyon riskini önemli ölçüde yükselterek Marmara Denizi'nin ekosistem sağlığını tehdit etmektedir. Nitekim 2021 yılında meydana gelen müsilaaj olayı, söz konusu antropojenik baskıların ekosistem üzerindeki yıkıcı etkilerini somut biçimde ortaya koymuştur.

Marmara Denizi, tek bir ülke sınırları içinde yer almasıyla özgün bir konuma sahip olup, jeopolitik ve jeoekonomik açıdan stratejik önem taşımaktadır. İstanbul ve Çanakkale Boğazları aracılığıyla Karadeniz ile Ege Denizi'ni birbirine bağlayan deniz, hukuken iç sular rejimine tabi olmakla birlikte, uluslararası deniz ulaştırmasının merkezinde yer almaktadır. Marmara Denizi, İzmit, Gemlik, Bandırma ve Erdek körfezleri ile Prens ve Marmara adalarından oluşan morfolojik çeşitliliğe sahiptir (Koca, 2004). Marmara denizinin bulunduğu bölge ise; Türkiye'nin Trakya ve Anadolu kesimlerini kapsayan sade yer şekilleri, sınırlı dağlık alanlar ve önemli ova ve platoları sebebiyle yerleşim bakımından elverişli olmuştur. Türkiye nüfusunun yaklaşık dörtte birini barındırmakta olan Marmara Bölgesi, en yüksek kentleşme oranına sahiptir. İstanbul ve Bursa başlıca kentsel merkezler olarak öne çıkarken, bölge ulaşım olanakları, doğal ve kültürel kaynaklarıyla önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Kıyılarda yoğunlaşan yazlık konut ve otel yatırımları, Uludağ ve termal kaynaklarla birleşerek yılın farklı dönemlerine yayılan çeşitlendirilmiş turizm faaliyetlerine zemin hazırlamaktadır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024). Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren sanayileşme ve kentleşmenin yoğunlaştığı İzmit, Gemlik ve Bandırma körfezleri çevresinde artan çevresel baskılar, denizin ekolojik yapısını olumsuz etkilemiş ve oksijen seviyelerinde düşüşe ve biyolojik çeşitlilikte belirgin kayıplara yol açmıştır. Marmara Denizi bu yönüyle yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik ve ekosistem sağlığı açısından da kritik bir inceleme alanıdır (Koca, 2004). Bunun yanı sıra, kıyı alanlarında yazlık konut ve turizm yatırımlarının artışı, bölgenin iç turizm açısından önemini pekiştirmiştir.

Marmara kıyılarındaki yazlık nüfus yoğunlaşması ve turizm yatırımlarının çevresel etkilerini değerlendirmek, sürdürülebilir atıksu yönetimi uygulamalarını güçlendirmek ve deniz ekosisteminin korunmasına yönelik stratejiler geliştirmek konuları giderek önemli bir hale gelmiştir.

Marmara Kıyılarında Nüfus Dinamikleri ve Turizm Gelişimi

Marmara Bölgesi, Türkiye'nin en yoğun nüfuslu ve en yüksek kentleşme oranına sahip alanıdır. Bölge nüfusunun mekânsal dağılımı yalnızca büyükşehirlerle sınırlı kalmayıp, yazlık konutlar ve turizm yatırımlarıyla kıyı yerleşimlerine de yansımaktadır. Özellikle yaz aylarında kıyı kentlerinde ve kasabalarında nüfusun birkaç kat artması, altyapı kapasitesini zorlamakta; bu durum turizm sektörünün ekonomik katkısını artırmakta ve çevresel baskıları yoğunlaştırmaktadır. Bu bağlamda Marmara kıyıları, mevsimsel nüfus hareketliliği ve turizm gelişimi açısından özgün bir örnek teşkil etmektedir.

Tablo 1. Marmara Bölgesi İllerinin Demografik Göstergeleri (2023) (TÜİK, 2023; Olgaç & Doğan, 2024)

<i>İl</i>	<i>Toplam Nüfus</i>	<i>Nüfus Yoğunluğu (km²)</i>	<i>Nüfus Artış Hızı (%)</i>	<i>Toplam Bağımlılık Oranı</i>	<i>Genç Bağımlılık Oranı (0-14)</i>	<i>Yaşlı Bağımlılık Oranı (65+)</i>
<i>İstanbul</i>	15.655.924	3.013	24.0	38.7	27.7	11.0
<i>Bursa</i>	3.214.571	308.0	14.8	44.6	29.5	15.1
<i>Kocaeli</i>	2.102.907	582.0	22.2	43.4	31.5	11.9
<i>Balıkesir</i>	1.273.519	89.0	5.57	48.7	25.1	23.6
<i>Tekirdağ</i>	1.167.059	185.0	25.8	43.3	29.9	14.1
<i>Sakarya</i>	1.098.115	227.0	17.9	45.0	29.2	15.8
<i>Çanakkale</i>	570.499	57.0	3.77	46.4	24.2	22.2
<i>Edirne</i>	419.913	69.0	6.29	45.0	24.1	15.1
<i>Kırklareli</i>	377.156	60.0	8.11	44.8	22.9	21.9
<i>Yalova</i>	304.780	360.0	18.2	47.3	28.0	19.3
<i>Bilecik</i>	228.058	53.0	1.48	43.5	26.3	18.2

Marmara Denizi'ne kıyısı bulunan iller İstanbul, Kocaeli, Yalova, Bursa, Balıkesir, Çanakkale ve Tekirdağ'dır. Marmara Bölgesi'nin demografik yapısı incelendiğinde, İstanbul, Bursa ve Kocaeli nüfus açısından öne çıkarken; Bilecik, Yalova ve Kırklareli'nin en düşük nüfusa sahip iller olduğu görülmektedir. Nüfus artış hızı Tekirdağ, Kocaeli ve Yalova'da yüksek, Bilecik, Çanakkale ve İstanbul'da ise düşüktür. Bağımlılık oranları Balıkesir, Yalova ve Çanakkale'de yüksek, İstanbul, Tekirdağ ve Kocaeli'nde daha düşüktür. Genç bağımlılık oranı Kocaeli, Tekirdağ ve Bursa'da yüksek iken; Edirne, Kırklareli ve Çanakkale'de düşüktür. Yaşlı bağımlılık oranı ise Balıkesir, Çanakkale ve Edirne'de en yüksektir. Bu göstergeler Marmara Bölgesi'nde sürdürülebilirlik açısından nüfusun büyüklüğü, artış hızı, genç-yaşlı bağımlılık oranlarının illere göre farklılık gösterdiğini ve bu farklılıkların hizmetler, iş gücü piyasası ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde önemli etkiler doğurduğunu ortaya koymaktadır. Demografik dinamiklerdeki bu değişim, özellikle artan kentleşme ve nüfus hareketleriyle birlikte konut talebini çeşitlendirmiş; bunun sonucu olarak da rekreatif amaçlı ikinci konutların da ortaya çıkışı ve yaygınlaşması hız kazanmıştır.

1960 sonrası Türkiye'de endüstrileşme ve kentleşmenin hızlanmasıyla rekreatif konut sahipliği artmış, özellikle yaylalarda rekreasyon faaliyetleriyle birlikte ikincil konutlar gelişmeye başlamıştır. 1970'li yıllardan itibaren ulaşım imkânlarının gelişmesiyle birlikte Marmara Denizi kıyılarında yazlık konut alanları ortaya çıkmış, bu durum özellikle İstanbul çevresinde yaz aylarında nüfus hareketliliğini artırmıştır. Marmara kıyısında deniz turizmine elverişli alanların bulunması, bölgenin cazibesini artırmıştır. Yani Marmara denizi kıyıları İstanbul'a yakınlığı ve ulaşım olanakları sayesinde 1970'lerden itibaren kıyı boyunca ikinci konutların yoğunlaştığı bir sayfiye alanına dönüşmüş; zamanla bu alanlar siteleşmiş ve yaz mevsiminde nüfus artışı yaşanmıştır. İkinci konutlar hizmet sektörünü canlandırarak bölgenin gelişimine katkı sağlamış, bazı alanların ayrılması ve dönüşümlerine rağmen yazlık konutların yer aldığı ilçeler dahi, günümüzde ikinci konut ağırlıklı bir yerleşmeden şehirleşmiş bir yerleşim alanına evrilmiştir (Ayhan, 2017; Yasak & Doğan, 2018). 1980 sonrasında turizm teşvikleri bu süreci hızlandırmış, 1990'lara gelindiğinde ise kıyılar plansız bir şekilde ikinci konutlarla dolmuştur. Özellikle İstanbul metropolü çevresinde yoğun bir gelişim gösteren ikinci konutlar Ege, Akdeniz ve Marmara başta olmak üzere kıyılarımızda geniş bir alana yayılmıştır. Bu durum Marmara sahillerinde de turizmin etkisiyle yazlık evlerin hızla yapılmasına neden olmuştur (Yasak & Doğan, 2018).

Turizm potansiyelinin keşfedilmesiyle birlikte, kıyı yerleşimleri kısa sürede yoğun ve plansız bir yapılaşma süreciyle karşı karşıya kalmıştır. Bu hızlı dönüşüm, yerleşimlerin özgün kimliğini ve tarihi dokusunu özellikle kıyı şeritlerinden başlayarak önemli ölçüde dönüştürmüştür. Ortaya çıkan niteliksiz ve çevresel duyarlılıktan yoksun yapı stoku, kıyı alanlarındaki yapılaşmayı Türkiye mimarlık ortamında özgün bir sorun alanı hâline getirmiştir. Ayrıca bu plansız gelişim, deniz kirliliğinin başlıca nedenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Yaz aylarında nüfusun geçici olarak hızla arttığı bu yerleşimlerde altyapı yetersizlikleri —özellikle yol, su, elektrik, kanalizasyon ve atık toplama hizmetlerinde— belirginleşmekte; bu durum deniz kirliliği başta olmak üzere çeşitli çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Birol-Özerk, 2012). Kıyı bölgelerinde kontrolsüz ikinci konut gelişimi, mekânsal dönüşüm ve altyapı sorunlarının yanı sıra çevresel baskıları da artırmıştır. Özellikle Marmara Denizi kıyılarında artan nüfus yoğunluğu ve turizm faaliyetleri, su kaynaklarının aşırı kullanımı, atık yönetimindeki yetersizlikler ve deniz ekosistemlerinin tahribi gibi sorunlara yol açmaktadır. Bu durum, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için doğal kaynakların korunması, altyapının güçlendirilmesi ve çevresel göstergelerin etkin izlenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Marmara Denizi Kıyılarında Konaklama Kapasitesi (Seçilmiş İlçeler, Adalar ve Termal Bölgeler, 2024) (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2024).

<i>İlçe / Bölge</i>	<i>Tesis Türü</i>	<i>Alt Sınıf</i>	<i>Tesis Sayısı</i>	<i>Oda Sayısı</i>	<i>Yatak Sayısı</i>
<i>Erdek</i>	Otel	4 Yıldızlı	1	74	148
		3 Yıldızlı	1	10	19
		2 Yıldızlı	–	158	318
	Butik Otel	–	1	48	100
	Pansiyon	–	1	8	18
	<i>Toplam</i>		2	84	167
<i>Marmara Ereğlisi</i>	Otel	3 Yıldızlı	1	31	62
		2 Yıldızlı	3	96	198
		1 Yıldızlı	1	12	24
	Pansiyon	–	3	47	104
	<i>Toplam</i>		8	186	388
<i>Mudanya</i>	Otel	4 Yıldızlı	2	75	150
		3 Yıldızlı	2	112	224
	Özel Tesis	–	2	54	108
	Pansiyon	–	3	29	58
	<i>Toplam</i>		9	270	540
<i>Bozcaada</i>	Otel	3 Yıldızlı	2	35	72
		1 Yıldızlı	5	54	108
	Özel Tesis	–	9	103	213
	Kırsal Turizm Tesisi	–	1	19	44
	Pansiyon	–	22	207	410
	<i>Toplam</i>		39	418	847
<i>Gökçeada</i>	Otel	3 Yıldızlı	9	227	466
		2 Yıldızlı	2	24	50
		1 Yıldızlı	5	87	188
	Apart Otel	–	1	12	26
	Özel Tesis	–	4	56	113
	Kırsal Turizm Tesisi	–	1	6	12
	Pansiyon	–	19	144	308
	<i>Toplam</i>		41	556	1163
<i>Keşan</i>	Otel	3 Yıldızlı	1	76	146
		2 Yıldızlı	3	107	209
		1 Yıldızlı	1	18	36
	Özel Tesis	–	1	900	2722
	Pansiyon	–	1	13	42
	<i>Toplam</i>		12	1335	3578
<i>Silivri</i>	Otel	5 Yıldızlı	2	376	828
		4 Yıldızlı	1	64	128
		3 Yıldızlı	3	125	256
	Özel Tesis	–	1	28	60
	Pansiyon	–	2	13	26
	<i>Toplam</i>		9	606	1298
<i>Gölcük</i>	Otel	2 Yıldızlı	1	16	32
	Kamping	–	1	20	60
	<i>Toplam</i>		2	36	92
<i>Karamürsel</i>	Otel	5 Yıldızlı	1	120	240
		3 Yıldızlı	1	18	36
	<i>Toplam</i>		2	138	276
<i>Marmara Ereğlisi (Ek)</i>	Otel	1 Yıldızlı	1	33	56
	Pansiyon	–	1	15	30
	<i>Toplam</i>		2	48	86
<i>Şarköy</i>	Otel	2 Yıldızlı	1	16	26
		1 Yıldızlı	1	19	38
	2 Yıldızlı (Ek)	–	1	10	19
	<i>Toplam</i>		2	45	83

Merkez (Termal & Butik)	Otel	5 Yıldızlı	1	120	240
		4 Yıldızlı	2	144	295
		3 Yıldızlı	4	277	558
	Butik Otel	2	84	174	
	Pansiyon	–	2	27	60
	Termal Otel	3	186	418	
	Termal / Kırsal Tesisi	2	55	96	
Toplam			11	646	1308

Tablodaki veriler, Marmara Denizi kıyılarındaki turizm konaklama kapasitesinin ilçe, ada ve termal bölgeler arasında farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Keşan ve Gökçeada yüksek yatak kapasiteleri ile öne çıkarken, Erdek ve Marmara Ereğlisi daha sınırlı bir altyapıya sahiptir. Ada turizmi (Bozcaada ve Gökçeada) pansiyon ve küçük ölçekli tesislere dayalı olup aile işletmeciliği ve kırsal turizmi ön plana çıkarmaktadır. Silivri ve Merkez bölgelerde ise 5 ve 4 yıldızlı otellerin ağırlığı, turizm çeşitliliğinin göstergesidir. Yaz aylarındaki nüfus artışı hem konaklama talebini hem de atıksu üretimi ve çevresel baskıları doğrudan etkileyen bir faktördür. Termal ve butik tesislerin varlığı ise bölgenin alternatif turizm potansiyelini güçlendirmektedir.

Bu çerçevede, Marmara Denizi kıyılarındaki turizm konaklama kapasitesinin mekânsal dağılımı, yalnızca ekonomik ve sosyal bir göstergeden ibaret olmayıp çevresel sürdürülebilirlik açısından da önemli bir belirleyici unsurdur. Yüksek yatak kapasitesine sahip ilçelerde ve adalarda yaz aylarında yoğunlaşan nüfus, su tüketimi, atıksu üretimi ve atık yönetimi üzerindeki baskıyı artırmakta; dolayısıyla çevresel kaynakların etkin ve dengeli kullanımını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, turizm planlaması ve çevre yönetimi stratejilerinin, bölgesel kalkınmayı destekleyecek ve ekosistemleri koruyacak şekilde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Çevre; doğal kaynaklar, ekosistemler, biyolojik çeşitlilik, su, hava ve topraktan oluşmakta, ancak tarım, sanayi, enerji tüketimi, ulaşım ve atık yönetimi gibi faaliyetler bu kaynaklar üzerinde baskı yaratmaktadır. Nüfus yoğunluğu, iş ve ticaret yaşamı ile turizmin gelişimi de çevre ve sürdürülebilirlik açısından önemli tehditler oluşturmaktadır. Sürdürülebilirlik için kaynakların çevreye zarar vermeden kullanılması gerekmektedir; bu bağlamda su, kanalizasyon, atıksu arıtma, atık yönetimi ve toplama hizmetleri gibi çevre göstergeleri kritik rol oynamaktadır.

Tablo 3. Marmara Bölgesi’ndeki İllerin Çevre Göstergeleri, 2022 (TÜİK, 2022; Olgaç & Doğan, 2024)

İl	İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen Nüfusun Belediye Nüfusu İçindeki Oranı (%)	Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Oranı (%)	Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Payı (%)	Kişi Başı Ortalama Belediye Atık Miktarı (kg/kişi-gün)	Atık Hizmeti Verilen Nüfusun Oranı (%)	Toplanan Atık Miktarı (1000 ton)
İstanbul	100	100	100	1,23	100	6959
Tekirdağ	100	93	93	1,15	100	452
Kırklareli	100	98	94	1,17	82	127
Balıkesir	100	97	88	1,15	99	511
Bursa	100	98	93	1,03	100	1167
Kocaeli	100	99	99	0,98	100	713
Yalova	100	96	95	1,48	89	133
Çanakkale	97	97	90	1,85	70	257
Sakarya	99	99	80	0,98	99	371
Edirne	98	98	72	1,33	78	155
Bilecik	98	98	93	1,18	85	15

Marmara Bölgesi illerine ait çevre göstergeler incelendiğinde, içme ve kullanma suyu, kanalizasyon ve atıksu arıtma hizmetlerinde genel olarak yüksek oranlara ulaşıldığı görülmektedir. Ancak tabloya göre bazı illerde atıksu arıtma tesisi ile hizmet verilen nüfusun oranı %100’ün altında kalmakta, bu da doğrudan veya yetersiz arıtılmış atık suların Marmara Denizi’ne ulaşmasına neden olabilmektedir. Örneğin, Yalova’da bu oran %95,

Kırklareli’nde %94, Sakarya’da %80 ve Balıkesir’de %72 olarak kaydedilmiştir. Bu farklılıklar, bölgedeki deniz suyu kirliliğinin kaynağını anlamak açısından önem taşımaktadır. Ayrıca kişi başına günlük atık miktarının İstanbul’da 1,23 kg, Yalova’da 1,48 kg gibi yüksek seviyelere ulaşması, yoğun nüfus artışı ve yazlık nüfus hareketliliğiyle birleştiğinde çöp toplama ve bertaraf sistemleri üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Toplanan atık miktarının İstanbul’da 6,959 bin ton, Bursa’da 1,167 bin ton ve Kocaeli’nde 713 bin ton gibi yüksek rakamlara ulaşması, Marmara kıyılarındaki yoğun kentleşme ve turizm faaliyetlerinin çevreye olan yükünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu tablo Marmara Denizi’ndeki kirlilik sorunlarının yalnızca sanayi kaynaklı değil; aynı zamanda yetersiz arıtma kapasitesi, artan evsel atık üretimi ve altyapı baskısıyla da doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Nitekim (Yücel, vd., 2023)’in de ifade ettiği gibi 2021 yazında gözlenen müsilaj olayı denizin doğal mevsimsel döngüsünün ötesinde bir ekolojik değişime işaret etmektedir. Bölgede artan nüfus yoğunluğu, yazlık konutların ve turizmin yarattığı mevsimsel baskılar, altyapı eksiklikleri ve evsel atık üretimi, Marmara Denizi ekosistemleri üzerinde doğrudan etkiler yaratmakta; bu durum, kıyı alanlarındaki çevresel sorunların daha kapsamlı bir biçimde ele alınmasını gerektirmektedir.

Marmara Kıyılarında Çevresel Baskılar ve Deniz Kirliliği

Marmara Bölgesi’nin üretim çeşitliliği, deniz ekosistemi üzerindeki baskıları artıran bir diğer faktördür. Bölge, sanayi üretiminin yanı sıra tarımsal faaliyetler, hayvancılık ve balıkçılıkla öne çıkmakta; özellikle kıyı bölgelerinde yoğunlaşan sanayi tesisleri ve lojistik faaliyetler denize doğrudan deşarj risklerini artırmaktadır. Öte yandan, kıyı turizminin mevsimsel olarak artan nüfus yoğunluğu, içme suyu temini, atık yönetimi ve kanalizasyon kapasitesi üzerinde ciddi bir baskı yaratmaktadır. Yaz aylarında artan bu yoğunluk, altyapı hizmetlerinin yetersizliğiyle birleştiğinde evsel atıkların ve katı atıkların denize ulaşma olasılığını yükseltmekte, bu da Marmara Denizi’nin kirlilik yükünü daha da ağırlaştırmaktadır. Dolayısıyla, üretim ve turizmin birlikte yarattığı baskılar, deniz ekosisteminin kırılgan yapısını daha karmaşık ve yönetilmesi güç bir sorun haline getirmektedir. Bu kapsamda Marmara Denizi’nde kirlilik, tek bir kaynağa indirgenemeyecek ölçüde karmaşık bir yapıya sahiptir ve çözüm arayışlarının entegre, disiplinler arası ve sürdürülebilir bir yaklaşımla ele alınması zorunluluk haline gelmiştir.

Grafik 1: Marmara Bölgesinde İllere Göre Üretim ve İhracat Sektörleri

Grafik 1’deki harita, Marmara Bölgesi illerinin öne çıkan üretim ve ihracat sektörlerini göstermektedir. Özellikle otomotiv, hazır giyim, seramik, gemi inşası gibi sanayi kolları ile birlikte balıkçılık ve hayvancılığın da bölge ekonomisinde önemli yer tuttuğu görülmektedir. Ancak, bu çeşitlilik aynı zamanda Marmara Denizi’nin ekosistemine ciddi baskılar da yaratmaktadır. Sanayi faaliyetleri sonucu ortaya çıkan endüstriyel atıklar, kimyasal kirlilik ve yoğun enerji kullanımı; balıkçılık ve tarımsal faaliyetlerle birleşerek denizin biyolojik çeşitliliğini tehdit etmektedir.

Özellikle İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi sanayileşmenin yoğun olduğu illerden kaynaklanan atıksuların arıtılmadan ya da yetersiz arıtılarak denize bırakılması, kıyısız ekosistemlerin taşıma kapasitesini aşmasına

neden olmaktadır. Bu durum, 2021’de yaşanan müsilaj krizinde olduğu gibi Marmara Denizi’nin yalnızca ekonomik bir üretim alanı değil, aynı zamanda hassas ve korunması gereken bir ekosistem olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, ekonomik üretim çeşitliliği ile deniz ekosisteminin sürdürülebilirliği arasında daha güçlü bir denge kurulmadıkça, Marmara’daki kirlilik tehdidi yalnızca çevresel değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal bir kriz olarak büyüyecektir.

Marmara Denizi’nde çözünmüş oksijen seviyelerinde azalma, partikül hâlindeki organik madde miktarlarında ise artış gözlemlenmektedir. Dalga hareketlerinin ve akıntı dinamiklerinin zayıf olduğu bölgelerde, bu süreçlere paralel olarak yüzey suyu sıcaklıklarının yükseldiği tespit edilmiştir (Kavzoğlu, vd., 2021). Modelleme çalışmaları ve uzun dönemli veriler, dip sularda oksijen artışı sağlanabilmesi için karasal kaynaklı yüklerin en az %30–35 oranında azaltılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, 1995–2005 dönemi Marmara Denizi koşulları “ulaşılabilir hedef dönem” olarak önerilmekte; bu yıllarda alt tabaka oksijen değerlerinin >1.5 mg/L seviyesinde seyrettiği ve ekolojik parametrelerde kısmi iyileşme gözlemlendiği belirtilmektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2025).

Marmara Denizi kıyıları, sanayi ve tarımsal üretimin yanı sıra deniz turizmi açısından da önemli odak alanları barındırmaktadır. Marmara Ereğlisi, Erdek, Avşa Adası, Mudanya ve Şarköy gibi merkezler yaz turizminin başlıca destinasyonları arasında yer almakta; özellikle Erdek, Türkiye’nin ilk tatil bölgesi olarak tarihsel bir öneme sahiptir. 1960’lı yıllardan itibaren turizm potansiyeliyle dikkat çeken bu merkezlerdeki yazlık konutlaşma, altyapı yetersizlikleri ve atıksu arıtma sorunları, Marmara Denizi’nde kirliliği artıran temel etkenlerdendir. Bu nedenle, kıyı bölgelerinde turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda planlanması, ekosistem bütünlüğünün korunması ve turizmin uzun vadeli gelişimi açısından zorunludur.

Marmara Denizi Kıyıları İtibariyle Yazlık Nüfus, Turizm ve Çevresel Baskılar Arasındaki Etkileşimsel Yapı

Marmara Denizi kıyılarında yaz aylarında artan nüfus hareketliliği, turizm yatırımları ve altyapı yetersizlikleri, bölgenin çevresel dengesini doğrudan etkileyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Yazlık konut alanlarının genişlemesi ve turizm faaliyetlerinin yoğunlaşması, atıksu yönetimi, su kalitesi ve ekolojik sürdürülebilirlik açısından önemli baskılar yaratmaktadır. Nüfusun mevsimsel olarak artması, mevcut altyapı kapasitesinin sınırlarını zorlamakta; bu durum özellikle fosfor ve azot yüklerinde yükselmeye, çözünmüş oksijen seviyelerinde ise azalmaya yol açmaktadır. Böylece deniz ekosistemi üzerinde birikimli bir kirlilik baskısı oluşmakta, müsilaj gibi ekolojik krizlerin ortaya çıkma olasılığı artmaktadır. Marmara kıyılarında turizmin ekonomik getirileri ile çevresel maliyetleri arasındaki denge, bölgesel kalkınma politikaları açısından da belirleyici bir konu haline gelmiştir. Nüfus artışı, turizm faaliyetleri, sanayi üretimi ve çevresel yönetim uygulamaları arasındaki etkileşim, yalnızca doğal kaynakların kullanımını değil, aynı zamanda deniz ekosisteminin taşıma kapasitesini de şekillendirmektedir. Bu çerçevede, Marmara Denizi’nin sürdürülebilirliği, sosyoekonomik gelişme ile çevresel koruma arasındaki ilişkinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir.

Marmara Denizi kıyılarında artan nüfus yoğunluğu ile mevcut altyapı kapasitesinin yetersizliği, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda halk sağlığı açısından da ciddi riskler teşkil etmektedir. Özellikle yaz aylarında atıksu arıtma sistemlerinin kapasitesini aşan yerleşimlerde mikrobiyolojik kirlilik olasılığı yükselmekte; bu durum içme suyu güvenliğini, deniz ürünlerinin tüketiminde gıda hijyenini ve su kaynaklı hastalıkların yayılımını doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla, Marmara Denizi ekosistemi üzerindeki baskılar, çevre yönetimi kadar toplum sağlığını da ilgilendiren sonuçlar doğurmaktadır. Yazlık nüfus artışının tam olarak ölçülememesi ve kurumlar arasında farklı hesaplama yöntemlerinin bulunması, nüfus büyüklüğü, turizm gelirleri ve çevresel etkiler arasındaki karşılaştırmaları sınırlamaktadır. Bu nedenle ortaya konulan değerler, mutlak sonuçlardan ziyade eğilimleri ve genel ilişkileri yansıtmaktadır.

Tablo 4. Marmara Denizi Kıyılarında Turizm Yoğun İlçelerin Nüfus Dinamikleri ve Atıksu Arıtma Kapasitesi (2022) (TÜİK, 2022)

BÖLGE / İLÇE	YILLIK NÜFUS (TÜİK)	YAZ NÜFUSU (TAHMİNİ)	ATIKSU ARITMA KAPASİTESİ (M ³ /GÜN)	GERÇEK ATIKSU ÜRETİMİ (M ³ /GÜN)	FOSFOR (MG/L)	AZOT (MG/L)	ÇÖZÜNMÜŞ OKSİJEN (MG/L)
MARMARA EREĞLİSİ	20.000	80.000	5.000	12.000	0,08	2,1	5,2
ERDEK	30.000	120.000	7.000	18.000	0,10	3,0	4,8
AVŞA ADASI	5.000	40.000	1.000	5.500	0,15	4,5	3,9
MUDANYA	95.000	250.000	20.000	30.000	0,07	2,0	5,5
ŞARKÖY	35.000	100.000	4.000	10.000	0,12	3,8	4,2

Tablo, Marmara Denizi kıyılarında turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı ilçelerde yaz aylarında artan nüfusun altyapı kapasitesi üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Mevsimsel nüfus artışına bağlı olarak atıksu arıtma sistemlerinin kapasitesinin aşılması, fosfor ve azot konsantrasyonlarında yükselmeye, buna karşılık çözünmüş oksijen seviyelerinde azalmaya neden olmaktadır. Bu durum, deniz ekosisteminde besin yükü artışı ve oksijen azalmasına bağlı olarak ötrofikasyon riskinin arttığını ve ekolojik baskıların derinleştiğini göstermektedir. Marmara Ereğlisi ve Mudanya ilçelerinde çözünmüş oksijen değerleri nispeten yüksek seyretmekle birlikte, artan yaz nüfusu ve yetersiz arıtma altyapısı uzun vadede ekolojik risk oluşturmaktadır. Buna karşılık, Avşa Adası ve Şarköy’de fosfor ve azot değerlerinin yüksek olması, ötrofikasyon ve müsilaj oluşumu açısından daha kritik bir tabloya işaret etmektedir. Dolayısıyla, yazlık nüfus artışı ile altyapı kapasitesi arasındaki dengesizlik, Marmara Denizi’nin ekolojik dengesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Tablo 5. Su Kalitesi Parametreleri için Kritik Eşikler ve Riskler (OECD, 1982; SKKY, 2023; EPA, 2000; TÜBİTAK MAM, 2021; ve WHO, 2003 çalışmalarından araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.).

PARAMETRE	KRİTİK EŞİK (LİTERATÜR)	ÇEVRESEL YORUM	TABLODAKİ DEĞERLERİN ANLAMI
TOPLAM FOSFOR (P)	>0,1 mg/L → Eutrofik risk (OECD, 1982; SKKY)	Yüksek fosfor → alg patlaması (aşırı üretkenlik) → su kalitesinde bozulma	Avşa (0,15), Şarköy (0,12) → Eutrofik risk yüksek
TOPLAM AZOT (N)	>2 mg/L → Besin yükü artışı (EPA, 2000; TÜBİTAK MAM)	Azot artışı → fitoplankton çoğalması → oksijen tüketimi	Tüm bölgelerde (2,0–4,5 mg/L) → yüksek besin yükü
ÇÖZÜNMÜŞ OKSİJEN (ÇO)	<5 mg/L → Stresli ekosistem (SKKY; WHO, 2003)	Oksijen azalması → balık ölümleri, organik kirlilik, müsilaj riski	Avşa (3,9), Erdek (4,8), Şarköy (4,2) → kritik risk; Mudanya (5,5) ve Ereğlisi (5,2) → nispeten güvenli

Tabloda verilen fosfor, azot ve çözünmüş oksijen değerleri, ulusal ve uluslararası literatürde belirtilen kritik eşiklerle karşılaştırıldığında Marmara kıyılarında önemli çevresel risklerin bulunduğu görülmektedir. OECD (1982) ve SKKY’ye göre 0,1 mg/L’nin üzerindeki fosfor değerleri eutrofikasyon riskini işaret etmektedir; Avşa (0,15 mg/L) ve Şarköy (0,12 mg/L) bu sınırı aşarak yüksek risk göstermektedir. Benzer şekilde, EPA (2000) ve TÜBİTAK MAM (2021) raporlarında 2 mg/L’nin üzerindeki toplam azot değerleri besin yükü artışı olarak değerlendirilmekte olup, tabloda yer alan tüm bölgeler bu eşik değerini aşmıştır. Çözünmüş oksijen açısından ise SKKY ve WHO (2003) tarafından 5 mg/L’nin altı ekosistem için kritik olarak tanımlanmakta, bu bağlamda Avşa (3,9 mg/L), Şarköy (4,2 mg/L) ve Erdek (4,8 mg/L) riskli sınıfta yer almaktadır. Mudanya (5,5 mg/L) ve Marmara Ereğlisi (5,2 mg/L) ise daha güvenli görünmekle birlikte, yüksek yaz nüfusu ve atıksu arıtma kapasitesinin yetersizliği bu bölgelerde de uzun vadeli risklerin ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bu veriler, Marmara Denizi kıyılarında fosfor ve azot yükünün artışı ile çözünmüş oksijen seviyelerindeki düşüşün ekosistem üzerinde ciddi baskılar oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle yaz aylarında artan nüfus ve turizm faaliyetleri, yeterli arıtma kapasitesinin olmamasıyla birleştiğinde, deniz suyunda besin maddelerinin yoğunlaşmasına ve oksijenin azalmasına neden olarak müsilaj oluşum riskini artırmaktadır. Müsilaj, sadece deniz ekosistemini değil, balıkçılık ve turizm gibi ekonomik faaliyetleri de olumsuz etkileyen çok boyutlu bir çevresel sorundur.

Grafik 2. Kıyı Bölgesinde Aşırı Yapılaşma ve Müsilaj Oluşumu (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.).

Marmara kıyılarında aşırı yapılaşma, doğal dengeyi bozarak ötrofikasyon ve ardından müsilaj oluşumuna yol açmaktadır. Grafik 2’de gösterildiği üzere, yapılaşmanın artması atıksu arıtımının yetersiz kalmasına neden olmakta; bu durum da deniz ortamında besin yükünü artırarak müsilaj oluşum sürecini tetiklemektedir. Bu nedenle, müsilaj sorununun çevresel ve ekonomik etkileri ile olası yönetim stratejileri bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmelidir.

Tablo 6. Marmara Denizi Kıyıları: Müsilaj Etkileri ve Çözüm Önerileri (2023) (Boell Stiftung Türkiye, 2022; Emaar Akvaryum, 2023; Çanakkale Belediyesi, 2022; Yümen, 2021).

İl	İlçe/Adalar	Müsilaj Etkisi	Ekonomik Etkiler	Çevresel Faktörler	Yerel Çözüm Önerileri
Tekirdağ	Marmara Ereğlisi	Yüksek	Balıkçılık, Tarım	Endüstriyel atıklar	Atık yönetimi, biyolojik çözüm önerileri
Balıkesir	Erdek	Orta	Turizm, Tarım	Deniz kirliliği, kanalizasyon	Filtrasyon sistemleri, yerel yönetim projeleri
Balıkesir	Avşa Adası	Düşük	Turizm	Erozyon, deniz kirliliği	Sürdürülebilir turizm ve temizlik önlemleri
Bursa	Mudanya	Yüksek	Sanayi, Tarım	Su kirliliği, iklim değişikliği	Çevre dostu sanayi politikaları
Tekirdağ	Şarköy	Orta	Tarım, Balıkçılık	Erozyon, kirlilik	Eğitim ve farkındalık projeleri

Marmara Denizi kıyılarında deniz kirliliği, tarım, balıkçılık, turizm ve sanayi faaliyetlerinin eşzamanlı etkileriyle ortaya çıkan çok boyutlu bir çevresel sorundur. Kuzey kıyılarda tarımsal üretim ve hayvansal atıklardan kaynaklanan besin yükü artışı, ötrofikasyon ve müsilaj riskini yükseltirken; turistik bölgelerde mevsimsel nüfus artışı ve yetersiz atıksu arıtma altyapısı, organik kirliliğin doğrudan deniz ortamına taşınmasına neden olmaktadır. Sanayi bölgelerinde görülen kimyasal ve organik atık deşarjları ise ekosistem üzerindeki çevresel stresi daha da artırmaktadır. Bu birikimli baskılar, Marmara Denizi’nin ekolojik sürdürülebilirliği açısından entegre yönetim stratejilerinin geliştirilmesini ve altyapı kapasitesinin güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, yazlık nüfus yoğunlaşması, turizm yatırımları ve çevresel baskılar arasındaki karşılıklı etkileşimlerin çok boyutlu yapısı, bu süreçlerin birlikte değerlendirilmesini ve bütüncül bir analiz yaklaşımının benimsenmesini gerekli kılmaktadır.

Dematel Analizi ile Marmara Denizi ve Çevre Kirliliği Etken İlişkilerinin Değerlendirilmesi

DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory) yöntemi, karmaşık nedensel ilişkileri matris veya çift yönlü grafiklerle görselleştirmek amacıyla ilk olarak Battelle Memorial Enstitüsü’nün Cenevre Araştırma Merkezi tarafından geliştirilmiştir (Gabus & Fontella, 1972; Si vd., 2018). DEMATEL yöntemi, sistem bileşenleri arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkileri analiz ederek kriterleri etkileri ve önceliklerine göre

sınıflandırmaktadır. Daha fazla etki gösteren yüksek öncelikli kriterler 'sebep', daha çok etki altında kalan düşük öncelikli kriterler ise 'sonuç' kriterleri olarak adlandırılmaktadır (Tseng & Lin, 2008; Aksakal & Dağdeviren, 2010). DEMATEL yöntemi, karmaşık sistemlerde faktörler arasındaki karşılıklı bağımlılıkları analiz ederek neden-sonuç ilişkilerini görselleştirmeye olanak sağlar. Son on yılda, çeşitli alanlarda belirsiz ve iç içe geçmiş sorunların çözümünde tercih edilmiş, kritik faktörlerin belirlenmesi ve sistem haritalarının oluşturulması için etkin bir araç olarak uygulanmıştır (Si vd., 2018). Bu çalışmada, Marmara Denizi kıyılarındaki deniz kirliliğini etkileyen faktörlerin analizi için DEMATEL yöntemine dayalı bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Analiz kapsamında, İstanbul Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, Marmara Bölgesi Kıyı Alanları Şube Müdürlüğü, Marmara Belediyeler Birliği, T.C. Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği, Erdek Belediyesi, Kocaeli Belediyesi, Tekirdağ Belediyesi ve Yalova Belediyesi'ne anket uygulanmış ve uzman görüşleri toplanmıştır. Toplanan veriler doğrultusunda, ilgili kurumlar tarafından bildirilen faktörler arasındaki karşılıklı ilişkiler ve etkiler DEMATEL yöntemiyle analiz edilerek, kritik sebep ve sonuç faktörleri belirlenmiştir. Bu yaklaşım, Marmara kıyılarında deniz kirliliği yönetimi için öncelikli müdahale alanlarının tespitine ve entegre yönetim stratejilerinin geliştirilmesine imkan sağlamaktadır. DEMATEL yöntemi, karmaşık sistemlerdeki neden-sonuç ilişkilerini analiz etmek için kullanılan çok kriterli karar verme (MCDM) tekniklerinden ve belli aşamalara göre sonuca ulaşılmaktadır.

Yöntemin Temel Mantığı

Uzmanlar, her bir faktörün diğerlerini ne ölçüde etkilediğini 0–4 aralığındaki bir ölçekle değerlendirir (0 = Etkilemez, 1 = Zayıf, 2 = Orta, 3 = Güçlü, 4 = Çok güçlü). Bu değerlendirmeler sonucunda bir doğrudan ilişki matrisi (Direct Relation Matrix) oluşturulur.

DEMATEL Adımları

DEMATEL yöntemi, faktörler arasındaki doğrudan ilişkilerin belirlenmesiyle başlar. Uzmanlardan elde edilen verilerle oluşturulan bu matris, her faktörün diğerleri üzerindeki etki düzeyini gösterir. Ardından, matris elemanlarının 0–1 aralığına indirgenmesi için normalizasyon işlemi uygulanır. Elde edilen normalize matris, doğrudan ve dolaylı etkileri içeren toplam ilişki matrisine dönüştürülür. Her uzman için $n \times n$ boyutunda (örneğin 11 faktör $\rightarrow 11 \times 11$) bir matris oluşturulur. Her hücre x_{ij} , “i faktörünün j faktörünü etkileme derecesini” gösterir. Köşegen hücreler ($i = j$) sıfırdır. Bu işlem aşağıdaki formülle ifade edilir:

$$T = N(I - N)^{-1} \quad (1)$$

Burada I, birim matrisi; T ise doğrudan ve dolaylı etkileri içeren toplam etki matrisini ifade eder.

Klasik DEMATEL yöntemine göre, toplam ilişki matrisi oluşturulduktan sonra her bir faktör için satır toplamı (D) ve sütun toplamı (R) değerleri hesaplanır. Toplam ilişki matrisi oluşturulduktan sonra, her bir faktör için satır toplamı (D) ve sütun toplamı (R) değerleri hesaplanır. D değeri, bir faktörün diğer faktörler üzerindeki toplam etkisini; R değeri ise, diğer faktörlerden aldığı toplam etkiyi gösterir. Bu değerler kullanılarak her faktör için (D+R) ve (D–R) hesaplanır.

(D+R) değeri faktörün sistemdeki toplam önem derecesini, (D–R) değeri ise faktörün neden mi (etkileyen) yoksa sonuç mu (etkilenen) olduğunu belirler. (D–R) pozitif olan faktörler “neden (driving)”, negatif olanlar “sonuç (dependent)” faktörler olarak sınıflandırılır. Bu değerler, neden-sonuç diyagramı üzerinde görselleştirilerek sistemdeki temel etki ilişkilerinin analizine imkân sağlar.

Tablo 7. Faktör Tanımları ve Faktörler

Faktör Kodu	Faktör Tanımı
F1	Evsel atıksu deşarjı
F2	Endüstriyel atıklar
F3	Tarımsal besin tuzları (gübre, pestisit)
F4	Atıksu arıtma altyapısının yetersizliği
F5	Kıyı yerleşimlerinin yoğunluğu (nüfus)
F6	Deniz taşımacılığı ve gemi atıkları
F7	Müsilaj oluşumu
F8	Deniz ekosistemindeki biyolojik bozulma
F9	Yönetimsel koordinasyon eksikliği
F10	Kamu farkındalığı / davranış
F11	İklim değişikliği etkileri

Marmara Denizi kıyılarındaki çevresel sorunların analizi için faktörler arasındaki etkileşimlerin belirlenmesi kritik öneme sahiptir. Ancak, her bir faktörün diğerleri üzerindeki etkisini kesin sayısal değerlerle belirlemek mümkün olmadığından, çalışmada ikili karşılaştırmaların dilsel ifadeler ve klasik DEMATEL ölçek kullanılarak yapılması uygun görülmüştür. Buna göre; uzman görüşleri ve literatür taraması sonucunda faktörlerin önem düzeylerini ortaya koymak üzere dağılımları dikkate alınmıştır.

Tablo 8. Faktör Dağılımları

Faktör	Tekrar Sayısı
F1	7
F4	6
F9	3
F7	3
F5	3
F6	3
F10	3
F3	2
F8	1
F2	1

Tablo 8, Marmara Denizi kıyılarında belirlenen faktörlerin çalışmada kaç kez tekrar edildiğini göstermektedir. En yüksek tekrar sayısına sahip F1 faktörü, evsel atıksu deşarjını temsil etmekte olup, araştırmada en fazla vurgulanan unsur olarak öne çıkmaktadır. F4 ve F9 gibi diğer faktörler de önemli derecede etkiye sahip olarak belirlenmiştir.

Tablo 9. Kurum Bazlı Öncelik Dağılımı

Kurum	1. Öncelik	2. Öncelik	3. Öncelik	4. Öncelik
İstanbul ÇŞİD İl Müdürlüğü	F4	F1	F9	F7
Marmara Kıyı Alanları Şube Md.	F5	F6	F4	F8
Marmara Belediyeler Birliği	F9	F1	F4	F10
Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği	F6	F1	F5	F9
Erdek Belediyesi	F3	F7	F1	F10
Kocaeli Belediyesi	F2	F4	F6	F1
Tekirdağ Belediyesi	F3	F1	F4	F5
Yalova Belediyesi	F1	F4	F7	F10

Tablo 9’da DEMATEL yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen anket sonucunda sekiz kuruma ilişkin değerlendirme bulguları sunulmuştur. Bu tabloda, her bir kurumun belirlenen faktörlere yönelik öncelik dereceleri ve etki düzeyleri sistematik biçimde ortaya konulmaktadır. Uygulama sonucunda elde edilen veriler, farklı kurumların hangi faktörleri daha kritik gördüklerini ve hangi değişkenlerin karar alma süreçlerinde daha etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 10. Marmara Denizi Kirliliği DEMATEL Anketi — Kurum Bazlı Öncelik Sıralaması Sonuç Tablosu

Kurum / Kuruluş	En Önemli Etken (4)	İkinci Etken (3)	Üçüncü Etken (2)	Dördüncü Etken (1)	Yorum / Öncelikli Alan
<i>İstanbul Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü</i>	F4: Atıksu arıtma altyapısının yetersizliği	F1: Evsel atıksu deşarjı	F9: Yönetimsel koordinasyon eksikliği	F7: Müsilaj oluşumu	İl genelinde arıtma tesisleri ve yönetim koordinasyonu en kritik sorun olarak görülmektedir.
<i>Marmara Bölgesi Kıyı Alanları Şube Müdürlüğü</i>	F5: Kıyı yerleşimlerinin yoğunluğu	F6: Deniz taşımacılığı ve gemi atıkları	F4: Atıksu arıtma altyapısının yetersizliği	F8: Deniz ekosistemindeki biyolojik bozulma	Kıyı baskısı ve taşımacılık faaliyetleri kaynaklı kirlilik öncelikli risk alanıdır.
<i>Marmara Belediyeler Birliği</i>	F9: Yönetimsel koordinasyon eksikliği	F1: Evsel atıksu deşarjı	F4: Atıksu arıtma altyapısının yetersizliği	F10: Kamu farkındalığı / davranış	Kurumsal koordinasyon ve farkındalık eksikliği bölgesel düzeyde temel sorun olarak öne çıkmıştır.
<i>T.C. Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği</i>	F6: Deniz taşımacılığı ve gemi atıkları	F1: Evsel atıksu deşarjı	F5: Kıyı yerleşimlerinin yoğunluğu	F9: Yönetimsel koordinasyon eksikliği	Deniz trafiği kaynaklı atık yükü ve kentsel yoğunluk temel etkenlerdir.
<i>Erdek Belediyesi</i>	F3: Tarımsal besin tuzları (gübre, pestisit)	F7: Müsilaj oluşumu	F1: Evsel atıksu deşarjı	F10: Kamu farkındalığı / davranış	Tarımsal kirlilik ve yazlık nüfus artışı Erdek için belirleyici etkindir.
<i>Kocaeli Belediyesi</i>	F2: Endüstriyel atıklar	F4: Atıksu arıtma altyapısının yetersizliği	F6: Deniz taşımacılığı ve gemi atıkları	F1: Evsel atıksu deşarjı	Endüstriyel kirlilik baskısı ve altyapı eksiklikleri en yüksek önceliklidir.
<i>Tekirdağ Belediyesi</i>	F3: Tarımsal besin tuzları	F1: Evsel atıksu deşarjı	F4: Atıksu arıtma altyapısının yetersizliği	F5: Kıyı yerleşimlerinin yoğunluğu	Tarım kaynaklı kirlilik, kentleşme ve altyapı sorunlarıyla birleşmektedir.
<i>Yalova Belediyesi</i>	F1: Evsel atıksu deşarjı	F4: Atıksu arıtma altyapısının yetersizliği	F7: Müsilaj oluşumu	F10: Kamu farkındalığı / davranış	Nüfus artışı ve yetersiz arıtma tesisleri temel kirlilik kaynaklarıdır.

Tablo 10’da görüldüğü gibi; DEMATEL analizine göre Marmara Denizi kirliliğinde en etkili iki temel faktör atıksu arıtma altyapısının yetersizliği ve evsel atıksu deşarjıdır. Yönetimsel koordinasyon eksikliği ve düşük kamu farkındalığı sürdüğü sürece, çevresel yüklerin sistematik olarak azalması zor görünmektedir. Diğer faktörler (deniz taşımacılığı ve gemi atıkları, tarımsal besin tuzları, müsilaj oluşumu) ise bölgesel veya dolaylı etkilerle katkıda bulunmaktadır.

Tablo 11. DEMATEL Sonuç Yorumları

<i>Faktör</i>	<i>D</i>	<i>R</i>	<i>D+R</i>	<i>D-R</i>	<i>Yorum</i>
F4: Arıtma altyapısı	3.82	2.15	5.97	+1.67	Ana neden faktör
F1: Evsel atıksu	3.45	3.12	6.57	+0.33	Güçlü neden faktör
F7: Müsilaj oluşumu	1.88	4.02	5.90	-2.14	Sonuç faktör
F8: Ekosistem bozulması	2.11	3.78	5.89	-1.67	Sonuç faktör

DEMATEL analizinde, her bir faktörün diğer faktörlere gönderdiği toplam etki D ve diğer faktörlerden aldığı toplam etki R hesaplanmıştır. Bu değerler kullanılarak her faktör için $(D + R)$ ve $(D - R)$ değerleri belirlenmiştir. $(D + R)$ yüksek olan faktörler, sistemde diğer faktörlerle daha güçlü ilişkiler taşımaktadır. $(D - R)$ pozitif olan faktörler, diğer faktörler üzerinde daha fazla etkiye sahiptir ve etkileyen (gönderici) faktörler olarak değerlendirilir. $(D - R)$ negatif olan faktörler ise diğer faktörlerden daha fazla etkilenir ve etkilenen (alıcı) faktörler olarak kabul edilir. Bu klasik DEMATEL uygulaması sonucunda her faktörün öncelik ve etki durumu belirlenmiş ve Tablo 11’de gösterilmiştir.

DEMATEL analizi sonuçlarına göre, Marmara Denizi kirliliğinde **ana neden faktörler** olarak arıtma altyapısının yetersizliği (F4) ve evsel atıksu deşarjı (F1) öne çıkmaktadır. Bu faktörler, sistemde diğer faktörler üzerinde baskın bir etkiye sahip olup, $D-R$ değerlerinin pozitif olması, etkileyen (gönderici) faktörler olarak öncelikli olduklarını göstermektedir. Diğer yandan, müsilaj oluşumu (F7) ve ekosistem bozulması (F8) $D-R$ değerleri negatif olan ve dolayısıyla diğer faktörlerden daha fazla etkilenecek sistemin çıktı değişkenleri konumunda bulunan sonuç faktörleri olarak belirlenmiştir. Ayrıca $D+R$ değerleri yüksek olan faktörler, sistemdeki toplam etkileşim yoğunluğunu göstermekte ve bu faktörlerin diğer faktörlerle güçlü ilişkiler içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, arıtma altyapısı ve evsel atıksu deşarjı gibi neden faktörler, Marmara Denizi kirliliğinin başlıca tetikleyicilerini temsil ederken, müsilaj ve ekosistem bozulması gibi sonuç faktörler, söz konusu nedenlerin çevresel çıktıları olarak sistemde gözlemlenen etkilerdir. Dolayısıyla DEMATEL analizinin ortaya koyduğu bu neden-sonuç ilişkileri, çevresel yönetim stratejilerinin önceliklendirilmesinde ve müdahale alanlarının belirlenmesinde önemli bir rehber sunmaktadır.

SONUÇ

Marmara Denizi kıyılarında yazlık nüfus artışı ve turizm yatırımlarının yarattığı çevresel baskılar, yalnızca bölgesel ölçekte değil, ulusal düzeyde de ekolojik, ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğuran çok boyutlu bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, yaz aylarında nüfusun birkaç kat artmasıyla mevcut atıksu arıtma kapasitesinin yetersiz kaldığını ve bunun özellikle fosfor ve azot yüklerinin yükselmesine, çözünmüş oksijen seviyelerinin kritik eşiklerin altına düşmesine yol açtığını göstermektedir. Bu süreç, ekosistemde ötrofikasyon riskini artırmakta ve 2021 yılında yaşanan müsilaj krizinde olduğu gibi ani ve yıkıcı çevresel felaketlere zemin hazırlamaktadır.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, su kalitesindeki bozulmalar turizm ve balıkçılık sektörlerinde kayıplara yol açmakta, bu kayıplar yerel gelir dağılımını ve istihdamı olumsuz etkilemektedir. Özellikle kıyı turizmi açısından önemli merkezlerde yaşanan çevresel riskler, uzun vadede bölgenin turizm potansiyelini zayıflatma tehlikesi taşımaktadır. Benzer şekilde, balıkçılıkta stok kayıpları ve biyolojik çeşitliliğin azalması, hem ekonomik sürdürülebilirliği hem de gıda güvenliğini riske atmaktadır.

Çevresel baskılar yalnızca ekosistem üzerinde değil, halk sağlığı üzerinde de doğrudan etkiler göstermektedir. Atıksu arıtma kapasitesinin yetersizliği, yaz aylarında mikrobiyolojik kirlilik riskini artırmakta, içme suyu güvenliğini ve deniz ürünleri tüketimini tehdit etmektedir. Bu durum, Marmara Denizi’nin korunmasını yalnızca çevresel bir mesele değil, aynı zamanda halk sağlığı ve toplumsal refah meselesi hâline getirmektedir.

Elde edilen bulgular, Marmara Denizi’nde yaşanan çevresel sorunların tek bir kaynaktan değil, sanayi, turizm, tarım, kentleşme ve altyapı yetersizliklerinin birleşiminden kaynaklanan çok boyutlu bir baskı sonucu ortaya çıktığını göstermektedir. Bu nedenle çözüm yaklaşımlarının sektörel değil, bütüncül ve entegre bir anlayışla geliştirilmesi gerekmektedir. Öncelikli olarak atıksu arıtma altyapısının güçlendirilmesi, fosfor ve azot yüklerinin azaltılması, sürdürülebilir turizm ve balıkçılık politikalarının uygulanması ve çevresel farkındalığın artırılması kritik öncelikler arasında yer almaktadır.

DEMATEL analizi sonuçları, Marmara Denizi kirliliğinde ana neden faktörler olarak arıtma altyapısının yetersizliği (F4) ve evsel atıksu deşarjı (F1) olduğunu göstermektedir. Bu faktörler sistemde diğer faktörler

üzerinde baskın bir etkiye sahiptir ve D–R değerlerinin pozitif olması, bu faktörlerin etkileyen (gönderici) rolünde olduklarını ortaya koymaktadır. Öte yandan, müsilaj oluşumu (F7) ve ekosistem bozulması (F8) D–R değerleri negatif olan ve dolayısıyla diğer faktörlerden daha fazla etkilenecek sistemin çıktı değişkenleri konumunda bulunan sonuç faktörleri olarak belirlenmiştir. Ayrıca D+R değerlerinin yüksekliği, bu faktörlerin sistemdeki toplam etkileşim yoğunluğunu ve diğer faktörlerle güçlü ilişkilerini göstermektedir.

Dolayısıyla arıtma altyapısı ve evsel atıksu deşarjı gibi neden faktörler, Marmara Denizi kirliliğinin başlıca tetikleyicilerini temsil ederken, müsilaj ve ekosistem bozulması gibi sonuç faktörler, söz konusu nedenlerin çevresel çıktıları olarak sistemde gözlemlenen etkileri yansıtmaktadır. Bu neden-sonuç ilişkileri, çevresel yönetim stratejilerinin önceliklendirilmesi ve müdahale alanlarının belirlenmesinde önemli bir rehber sunmakta; entegre kıyı yönetimi, kapasite artırımı, fosfor ve azot yüklerinin azaltılması, sürdürülebilir turizm ve balıkçılık politikaları ile halk sağlığı odaklı önlemlerin uygulanması gibi bütüncül stratejilerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma, Marmara Denizi'ndeki kirlilik dinamiklerini neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde ortaya koyarak çevresel yönetim ve politika geliştirme süreçlerine bilimsel bir temel sağlamaktadır; bu doğrultuda, atıksu altyapısının güçlendirilmesi ve bütüncül kıyı yönetimi stratejilerinin uygulanması öncelikli müdahale alanları olarak önerilmektedir.

Kaynakça

- Ayhan, F. (2017). İstanbul'un Güneybatı İlçelerinde (Beylikdüzü, Silivri Ve Büyükçekmece) Ulaşımın Nüfus ve Yerleşmeye Etkisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (35), 155-165.
- Birol-Özerk, G. (2012). Türkiye'de yazlık ikinci konutların yarattığı sorunlar bağlamında Balıkesir ili ege kıyılarındaki yazlık ikini konutlara genel bir bakış. *Megaron Balıkesir, Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi Dergisi*, 28-35.
- Boell Stiftung Türkiye. (2022). Müsilaj sorunu: Nedenler, sonuçlar ve çözüm önerileri, https://tr.boell.org/sites/default/files/2025-01/musilajrapor_tr_07.09.22.bsk_.pdf
- Çanakkale Belediyesi. (2022). Müsilajın etkileri ve çözüm önerileri konuşuldu. <https://canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1140-haberler/4286-musilajin-etkileri-ve-cozum-onerileri-konusuldu>
- Emaar Akvaryum. (2023). Marmara Denizi'nde müsilaj sorunu ve deniz canlılarına etkileri. <https://emaarakvaryum.com/yasam/marmara-denizinde-musilaj-sorunu-ve-deniz-canlilarina-etkileri/>
- Gabus A. & Fontela E. (1972). *World Problems, An Invitation to Further Thought within The Framework of DEMATEL*. Battelle Geneva Research Centre, Geneva, Switzerland.
- Kavzoğlu, T., Çölkesen, İ., Sefercik, U.G. ve Öztürk, M.Y. (2021). Marmara Denizi'ndeki Müsilaj Oluşumlarının Çok Zamanlı Optik ve Termal Uydu Görüntülerinden Makine Öğrenme Algoritması ile Tespiti ve Analizi. *Harita Dergisi*, 166, 1-9.
- Koca, Y. N. (2004). Marmara Denizi tarihi haritaları ve portolanları. VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu, 155-172.
- Marmara Belediyeler Birliği. (2021). Marmara Denizi atıksu altyapı durumu ve deniz deşarjları raporu. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları.
- TESKİ (Tekirdağ Su ve Kanalizasyon İdaresi), BASKİ (Balıkesir Su ve Kanalizasyon İdaresi) & BUSKİ (Bursa Su ve Kanalizasyon İdaresi). (2022–2024). Faaliyet raporu: Marmara Ereğlisi, Erdek & Avşa Adası, Mudanya, Şarköy.
- OECD. (1982). *Eutrophication of waters: Monitoring, assessment and control*. OECD.
- Olgaç, İ., & Doğan, M. (2024). Marmara Bölgesi'ndeki illerin sürdürülebilirlik düzeylerinin coğrafi göstergelerle belirlenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 365-380.
- Si, S. L., You, X. Y., Liu, H. C., & Zhang, P. (2018). DEMATEL technique: a systematic review of the state-of-the-art literature on methodologies and applications. *Mathematical Problems in Engineering*, 2018(1), 3696457.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023). Atıksu arıtma tesisleri envanteri ve çevre durum raporları. Ankara: T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı.

- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023). Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği (SKKY).
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). Marmara bölgesi özellikleri. <https://mthmm.csb.gov.tr/bolgemiz-i-85694>
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2025). Marmara Denizi. MARMOD. <https://marmod.ims.metu.edu.tr/marmara-denizi/>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. (2024). Yıllara göre turizm belgeli konaklama tesislerinin yatak sayısı (2005–2024). <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/131456,bakanlik-belgeli-tesis-yillik-bulten-2024xlsx.xlsx>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. (2024). *Yıllara göre turizm belgeli konaklama tesislerinin yatak sayısı (2005–2024)*. <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/131456,bakanlik-belgeli-tesis-yillik-bulten-2024xlsx.xlsx>
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). Marmara Havzası koruma eylem planı. Ankara: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü.
- Tseng, M. L., & Lin, Y. H. (2008). Application of fuzzy DEMATEL to develop a cause and effect model of municipal solid waste. Environmental Monitoring and Assessment, DOI 10.1007/s10661-008-0601-2.
- TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi. (2021). Marmara Denizi bilimsel izleme raporu.
- TÜİK. (2020). Nüfus tahminleri (2000-2006) ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları (2007-2020). <https://www.tuik.gov.tr>
- TÜİK. (2024). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS), il/ilçe nüfus verileri. TÜİK Yayınları. <https://data.tuik.gov.tr>
- United States Environmental Protection Agency (EPA). (2000). Nutrient criteria technical guidance manuals.
- World Health Organization (WHO). (2003). Guidelines for safe recreational water environments.
- Yasak, Ü., & Doğan, S. (2018). Silivri’de ikinci konutların gelişimi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(Özel Sayı 3), 2701-2718.
- Yücel, M., Kalkan Tezcan, E., Örek, H., Fach, B., & Tezcan, D. (2023). The study of deoxygenation and mucilage formation in the Marmara Sea using novel oceanographic approaches in the frame of MARMOD Project. Çevre, Şehir ve İklim Dergisi, 2, 82-96.
- Yücel, M., Özkan, K., Fach, B., Örek, H., Mantıkcı, M., Tezcan, D., Akçay, İ., Özhan, K., Arkın, S., & Tuğrul, S. (2021). Marmara Denizi’nin Geçirdiği Biyojeokimyasal Değişimler Bağlamında 2021 Müsilaj Patlaması, Güncel Baskılar ve Çözüm Önerileri. Marmara Denizi’nin Ekolojisi: Deniz Salyası Oluşumu, Etkileşimleri ve Çözüm Önerileri. Ankara: Turkish Academy of Sciences.
- Yümen, Z. (2021). Marmara Denizi’nde müsilaj sorunu ve çözüm yöntemleri. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/353138674_Marmara_Denizi%27nde_Musilaj_Sorunu_ve_Cozum_Yontemleri

Ek-1